

Komunikacja wspomagająca i alternatywna jako wsparcie w codziennym funkcjonowaniu osób w spektrum autyzmu ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi

Augmentative and Alternative Communication in Supporting the Everyday Functioning of People on the Autism Spectrum with Complex Communication Needs

Zuzanna Król ¹

¹ Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; ORCID: 0009-0005-3416-2600

ABSTRAKT

Celem niniejszego artykułu, jest rozważenie jaką rolę pełni komunikacja wspomagająca i alternatywna w normalizacji życia osób w spektrum autyzmu ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi. Szczególną uwagę zwrócono na to, w jaki sposób AAC przyczynia się do rozwoju mowy werbalnej bądź innych istotnych umiejętności związanych z komunikowaniem się i funkcjonowaniem w społeczeństwie. Istotnym czynnikiem, który sprzyja włączaniu osób z niepełnosprawnością do życia społecznego jest umiejętność samostanowienia, a także umiejętność podejmowania decyzji, dlatego przeanalizowano sposób, w jaki narzędzia AAC mogą wspierać autonomię podopiecznego. Ponadto omówiono znaczenie indywidualnego doboru systemów komunikacji wspomagającej i alternatywnej oraz rolę nowoczesnych technologii, które zwiększają efektywność wsparcia komunikacyjnego w codziennym funkcjonowaniu osób w spektrum autyzmu. Artykuł ten ma na celu również krytyczną analizę i demystyfikację przekonań i stereotypów, które wciąż funkcjonują w odniesieniu do komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Współcześnie, wyraźnie dostrzegalne są obawy rodziców związane z wdrożeniem AAC, występowanie tych wątpliwości dodatkowo uzasadnia potrzebę podejmowania omawianej problematyki w dyskursie naukowym.

Słowa kluczowe: komunikacja, spektrum autyzmu, AAC, samostanowienie, niepełnosprawność

WPROWADZENIE

Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy. Jego celem jest analiza wpływu narzędzi komunikacji wspomagającej i alternatywnej na proces normalizacji funkcjonowania osób w spektrum autyzmu, ze szczególnym uwzględnieniem zakresu oraz form wsparcia, jakie rozwiązania te oferują w obszarze komunikacji oraz autonomii jednostki. Aby kompleksowo poruszać się w tematyce włączania osób z niepełnosprawnościami do społeczeństwa, należy precyzyjnie zdefiniować pojęcie normalizacji ich życia. Według Marty Doroby normalizacja, odnosi się do tworzenia warunków umożliwiających osobom z niepełnosprawnościami uczestnictwo we wszystkich etapach życia, zgodnie z cyklem rozwojowym człowieka. Obejmuje to między innymi: możliwość doświadczania autonomii, podejmowania decyzji, opuszczania domu rodzinnego, osiągania samodzielności oraz konstruowania indywidualnej ścieżki życiowej. Marta Doroba podkreśla także, że idea normalizacji wyostreza podmiotowość człowieka. Proces ten dąży zatem do umożliwienia jednostce osiągnięcia standardów

życiowych, które są uznawane za typowe w danej zbiorowości (Doroba, 2010). Mimo to, obserwuje się sytuacje, w których pomijane są zdanie, emocje czy opinie osób niemających możliwości werbalnego wyrażania swoich stanów wewnętrznych. W przestrzeni społecznej czasem jeszcze funkcjonuje przekonanie, że osoby w spektrum autyzmu, nieposługujące się mową, charakteryzują się obniżonym poziomem wrażliwości na bodźce środowiskowe oraz ograniczoną potrzebą komunikacji. Tymczasem, podobnie jak każdy człowiek, posiadają one własne potrzeby i preferencje, napotykając jedynie trudności w ich artykulacji. Jak się okazuje, ok. 25-30% dzieci, u których zdiagnozowano spektrum autyzmu, nie posługuje się mową werbalną lub posługuje się nią w bardzo ograniczonym zakresie (mniej niż 30 słów) (Brignell i in., 2018). W tym kontekście kluczową rolę odgrywa komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC), której priorytetowym celem jest umożliwienie osobom ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi odczytywanie i nadawanie komunikatów (Grycman, Kaczmarek, 2014). Według Grycman i Kaczmarek osoby ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi to dzieci i dorośli, których mowa czasowo lub na stałe ogranicza, hamuje, utrudnia komunikację oraz funkcjonowanie w społeczeństwie (Grycman, Kaczmarek, 2014). Należy zatem podkreślić, że komunikacja wspomagająca i alternatywna to nie tylko zastąpienie mowy, ale w wielu sytuacjach także jej wsparcie, gdy na przykład, w danym momencie życia jest niezrozumiała dla otoczenia. Gdy jednak mowa o członku *alternatywna* to zasadne jest przytoczenie definicji osoby niemownej i niemówiącej (Michalik, 2020). Według Mirosława Michalika osoba niemowna to osoba, która nie posiada mowy, zatem nie dostaje możliwości poznawania świata poprzez język i nie podejmuje różnych czynności z udziałem języka, które podejmuje człowiek posługujący się mową. Zaś niemówienie dotyczy osoby, która dysponuje systemem językowym, ale nie przekazuje informacji werbalnie. Nie dobiera słów, czy też struktur gramatycznych z kodu językowego, a ostatecznie nie uruchamia narządów mowy (Michalik, 2020). Przytoczone definicje podkreślają, że brak mowy u osoby w spektrum autyzmu nie jest równoznaczny z brakiem motywacji do komunikowania się. Komunikacja wspomagająca i alternatywna stanowi obszar o naprawdę wysokim poziomie elastyczności, który umożliwia stosowanie jej zarówno okazjonalnie, jak i długoterminowo – w zależności od potrzeb, możliwości i umiejętności użytkownika. Kluczowe znaczenie ma przy tym indywidualizacja doboru metod i narzędzi AAC, w tym wybór rozwiązań niskobądź wysokotechnologicznych, zgodny z preferencjami osoby objętej wsparciem.

OD AAC DO MOWY WERBALNEJ I INNYCH KORZYŚCI

Mowa werbalna bądź inne społecznie akceptowalne formy komunikowania się są zdecydowanie elementem, który mógłby pozytywnie wpłynąć na normalizację życia osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi, u których zdiagnozowano spektrum autyzmu. Zauważyć należy, że w przestrzeni naukowej coraz częściej pojawiają się badania, które mają za zadanie sprawdzić, jaki wpływ może mieć komunikacja wspomagająca i alternatywna na rozwój mowy werbalnej oraz różnych umiejętności społecznych i językowych. Kwestia ta jest szczególnie istotna, gdy rozpatrujemy AAC jako istotny element w drodze do włączania osób w spektrum autyzmu do społeczeństwa, ponieważ jak zauważa Elżbieta Dawidek nie ulega wątpliwości fakt, że rozwój języka mieści się w obrębie rozwoju kompetencji językowych, a co za tym idzie, jeżeli na skutek braku mowy, dochodzi do zaburzeń kompetencji językowej już na etapie jej przyswajania, to kolejną sferą, która ulega zaburzeniu, jest kompetencja społeczna. Zaburzenia funkcjonowania w sferze społecznej mogą być jednymi z pierwszych objawów widocznych w codziennym i społecznym życiu osoby, u której rozpoznano

spektrum autyzmu (Dawidek, 2019). Kompetencja społeczna jest istotna w procesie normalizacji funkcjonowania osób w spektrum autyzmu, ponieważ warunkuje ich aktywność w tworzeniu relacji interpersonalnych oraz uczestnictwo w życiu społecznym. Deficyty w jej obszarze mogą powodować trudności adaptacyjne oraz ograniczenie działalności społecznej. Należy podkreślić, że kłopoty związane z komunikowaniem się u osób ze spektrum autyzmu są bardzo zróżnicowane, ale nie wynikają z braku chęci do porozumiewania się. Źródłem trudności jest raczej nierozumienie celu komunikacji oraz ograniczony zakres umiejętności potrzebnych do funkcjonowania w relacjach międzyludzkich. Ponadto, problemy z komunikacją dotyczą wielu osób w spektrum autyzmu, mają dosyć powszechny charakter i występują w różnym wieku, niezależnie od stopnia opanowania umiejętności językowych czy poziomu rozwoju (Pisula, 2010). Dodatkowo, na rozwój języka wpływa szereg funkcji, które dziecko musi opanować, aby możliwe było kształtowanie się kompetencji komunikacyjnych. Praktyka dowodzi, że deficyty w różnych obszarach funkcjonowania, mogą istotnie utrudniać nabywanie mowy. Szczególne znaczenie przypisuje się umiejętności naśladowania, która stanowi jeden z podstawowych mechanizmów uczenia się. Dzięki niej, dziecko przyswaja nowe wzorce zachowań, powtarzając obserwowane ruchy, dźwięki czy słowa (Cieszyńska, Korendo, 2013). Już noworodek, tuż po urodzeniu wykazuje pierwsze przejawy naśladownictwa oraz wzajemności, które stanowią elementarne, podstawowe formy komunikowania się (Rostowska, Rostowski, 2014). W przypadku dzieci, u których zdiagnozowano spektrum autyzmu trudności w zakresie naśladownictwa pojawiają się wcześniej i mogą przekładać się na zaburzenia w rozwoju językowym.

Kolejnym, istotnym elementem procesu normalizacji życia tych osób jest komunikacja społeczna, która stanowi jeden z obszarów deficytowych. Trudności dotyczą utrzymywania kontaktu wzrokowego oraz adekwatnego odczytywania mimiki rozmówcy. W konsekwencji pojawiają się problemy w nawiązywaniu i podtrzymywaniu relacji interpersonalnych, ponieważ ograniczenia obejmują także rozpoznawanie emocji i interpretację wyrazu twarzy. W relacjach z innymi widoczne bywają trudności w zakresie wnioskowania o stanach mentalnych drugiej osoby, w tym odczytywania jej intencji. Może to prowadzić do nieprawidłowej interpretacji zachowań, zwłaszcza w rozróżnianiu działań intencjonalnych od tych przypadkowych (Pisula, 2010). Można zatem zauważyć, że włączanie osób w spektrum autyzmu w życie społeczne nie ogranicza się wyłącznie do rozwijania mowy werbalnej, lecz obejmuje również kształtowanie szeregu kompetencji niezbędnych do efektywnego funkcjonowania w relacjach z innymi ludźmi. Dodatkowo, umiejętność porozumiewania się z otoczeniem jest ściśle związana z rozwojem dziecka. Rozwijanie kompetencji komunikacyjnych, obejmujących nie tylko komunikację werbalną, jest jednym z najważniejszych elementów wspomagania rozwoju dzieci w spektrum autyzmu. Im szybszy i bardziej efektywny jest rozwój mowy, tym lepsze są przewidywania dotyczące dalszego rozwoju dziecka. Oczywiście kształtowanie się mowy nie jest jedyną składową, która determinuje to czy dziecko rozwinie się prawidłowo czy nie, ale jego istota w odniesieniu do dzieci w spektrum autyzmu została potwierdzona badaniami (Pisula, 2010). W związku z tym coraz więcej rodziców i specjalistów podejmuje decyzję o wdrożeniu komunikacji wspomagającej i alternatywnej, dostrzegając liczne korzyści wynikające z zastosowania tego rodzaju oddziaływań.

Tutaj warto przytoczyć badania przeprowadzone przez dr Magdalенę Grycman oraz Katarzynę Krempkę. Dwójka dzieci - Lila i Gawęł, zostali zdiagnozowani skalą: Ocena Efektywności Porozumiewania Się (Grycman, 2015). Narzędzie to sprawdza takie obszary jak: przekaz informacji, budowanie wypowiedzi, funkcjonalne współgranie z rozmówcą oraz

motywacja do komunikacji. Jak podkreślają autorki, systematyczne wykorzystywanie strategii AAC w codziennych sytuacjach znacząco wpłynęło na poprawę kompetencji komunikacyjnych uczestników, a przede wszystkim na rozwój umiejętności skutecznego porozumiewania się z otoczeniem. Zastosowana interwencja przyczyniła się do lepszego rozumienia mowy oraz stworzyła warunki do nauki czytania i pisania. Dodatkowo, zaobserwowano wyraźny wzrost liczby wokalizacji, co przełożyło się na rozwój mowy artykułowanej w postaci pojedynczych słów oraz prostych zdań. Autorki zwracają również uwagę na istotną rolę świadomych, powtarzalnych zachowań partnera komunikacyjnego, które stanowią fundament rozwoju kluczowych kompetencji społecznych. W przypadku zastosowania atrakcyjnych zabaw, u Lili rozwinęła się motywacja do komunikacji, podczas gdy przed interwencją sporadycznie inicjowała aktywność. Ponadto, udało się ograniczyć występowanie zachowań trudnych, a Lila nauczyła się opisywać swoje zachowanie za pomocą znaków graficznych oraz dokonywać wyboru preferowanych aktywności. Istotnym elementem artykułu jest także wypowiedź matki dziewczynki, która przyznała, że początkowo obawiała się, iż wprowadzenie symboli graficznych może zahamować rozwój mowy. Jak się jednak okazało, znaki te sprzyjały pojawieniu się intencjonalnych wypowiedzi – Lila coraz częściej zaczęła werbalnie wyrażać prośby, używając słów takich jak „otwórz” czy „napraw”. Matka podkreśliła również, że każda kolejna tablica komunikacyjna stymulowała córkę do coraz częstszego mówienia (Grycman, Krempla, 2024). W przypadku chłopca - Gawła – kluczowe okazały się ulubione książeczki oraz czytanie uczestniczące, ponieważ zauważono, że mowa ujawniała się szczególnie w sytuacjach silnie motywujących (np. chęć przeczytania danej książki). Podążanie za zainteresowaniami chłopca przyczyniło się do rozwoju komunikacji intencjonalnej oraz werbalnej ekspresji. Poprawiło się u niego rozumienie kontekstu wypowiedzi, a mama podkreśla, że syn zaczął „zauważać” drugiego człowieka, wyraża także swoje potrzeby, deklarując co lubi, na co ma ochotę itp. (Grycman, Krempla, 2024). Badanie było jakościowe, co wiąże się z ograniczeniami w postaci braku możliwości do generalizacji wyników. Każde dziecko ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi funkcjonuje inaczej, zatem mimo tak dokładnego i kompleksowego badania nie można jednoznacznie stwierdzić, że u danego użytkownika wystąpią określone korzyści.

Ciekawe badanie zostało przeprowadzone także przez Ewelinę Zajac. Celem badania była ocena rozwoju kompetencji językowych i komunikacyjnych u 13 letniego chłopca z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, który posługuje się komunikacją alternatywną (MÓWik). Przed badaniem przeprowadzono chłopcu diagnozę i uczyniono to ponownie po 6 miesiącach w celu weryfikacji zmian/postępów po półrocznym korzystaniu z urządzenia. Do oceny umiejętności komunikacyjnych użyto *Kwestionariusza Badania Mowy*, a także osobistych pomocy logopedycznych. Logopeda pracujący z chłopcem, już kilka lat wcześniej zasugerował wprowadzenie AAC, jednak rodzice odmówili, licząc na pojawienie się mowy werbalnej. Dlatego też do momentu badania chłopiec był prowadzony w terapii, która nastawiona była na wywołanie mowy – jak się okazało bez skutku. Dotychczas chłopiec komunikował się na swój sposób, rozumiany przez najbliższych. Autorka badania chciała dowiedzieć się, czy program MÓWik wpłynie na rozwój komunikacji niewerbalnej, ale także w jaki sposób rozwinie się komunikacja werbalna pod wpływem niewerbalnej oraz w jaki sposób poszerzy (o ile poszerzy) się słownictwo chłopca (Zajac, 2024).

Co udało się zaobserwować? Niewerbalna komunikacja u chłopca zdecydowanie się rozwinęła i jest stosowana w sytuacjach, w których wypowiedzi werbalne nie są zrozumiałe dla odbiorcy. Zmniejszyła się ilość używanych gestów, na ich miejsce zastąpiły

komunikaty werbalne i niewerbalne. Chłopiec chętniej poznaje nowe słowa. Jak wykazały badania, rozwój komunikacji niewerbalnej zdecydowanie wpłynął na rozwój komunikacji werbalnej. Badany powtarza słowa wypowiedziane przez urządzenie, częściej rozpoczyna rozmowę, a nawet wita się z innymi w szkole używając słowa „Hej”. Stosuje podstawowe zwroty np. tak, nie, siku, pić, ale także wypowiada nazwy owoców, warzyw, posiłków, zwierząt itp. Choć nazwy te są często niewyraźne to są rozumiane przez najbliższych, a to sprawia, że chłopiec jest bardziej zmotywowany do mówienia. Inną istotną rzeczą jest fakt, że w momencie, gdy badany nie jest rozumiany to sięga po MÓWik i za pomocą syntezy powtarza słowo. Jeśli chodzi o zasób słownictwa to znacząco się wzbogacił, mimo że minęło tylko 6 miesięcy. Chłopiec ma chęci do korzystania z komunikacji werbalnej i niewerbalnej, obecnie interesuje go także mowa werbalna, a nie sam MÓWik.

Na podstawie przytoczonych badań wnioskować można, że wprowadzenie AAC nie zawsze musi być od razu nastawione na wywołanie mowy werbalnej. Odpowiednio dobrane formy i działania mogą sprawić, że u podopiecznego poprawi się komunikacja niewerbalna, a co za tym idzie może zostać włączony w życie społeczne i stanie się bardziej samodzielny. Budowana jest także spontaniczna komunikacja, a redukują się trudne zachowania wynikające z frustracji i braku możliwości wyrażania potrzeb. Z przytoczonych badań wynika także, że rodzice wciąż borykają się z ogromnymi obawami dotyczącymi AAC, a to stanowi dowód, iż wokół komunikacji wspomagającej i alternatywnej nadal funkcjonuje wiele utrwalonych stereotypów.

KOMUNIKACJA WSPOMAGAJĄCA I ALTERNATYWNA A SAMOSTANOWIENIE

W Internetowym Słowniku Języka Polskiego PWN, możemy znaleźć historyczną definicję słowa: *sprawstwo*, która zaczerpnięta jest ze Słownika Języka Polskiego pod red. W. Doroszewskiego. Słowo to oznacza, że ktoś jest czegoś sprawcą, a wręcz autorem/wykonawcą. W tym miejscu zasadne jest postawienie pytania o to, w jakim stopniu osobom niemówiącym lub posługującym się ograniczoną mową umożliwia się doświadczenie sprawczości. Możliwość dokonywania wyborów w codziennych sprawach, takich jak sposób spędzania czasu, dobór ubioru czy preferencje żywieniowe, stanowi istotny element budujący autonomię jednostki. Tymczasem wiele osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi ma ograniczony dostęp do realnego uczestnictwa w procesie decyzyjnym. W niniejszym fragmencie podjęta zostaje analiza znaczenia samostanowienia w kontekście normalizacji życia osób w spektrum autyzmu, ze szczególnym uwzględnieniem roli komunikacji wspomagającej i alternatywnej. Narzędzia AAC umożliwiają użytkownikom wyrażanie opinii czy też stanów emocjonalnych. Ich funkcja nie ogranicza się tylko do aspektu ekspresyjnego, ale obejmuje również wspieranie jednostki w podejmowaniu decyzji, co dodatkowo wzmacnia jej poczucie sprawczości.

W *Podręcznym Słowniku Terminów AAC* (Grycman, Kaczmarek, 2014) możemy znaleźć opisy ogromnej ilości narzędzi, ale także strategii wykorzystywanych w komunikacji wspomagającej i alternatywnej, jest natomiast jedna rzecz łącząca zawarte tam definicje – praktycznie każda podkreśla to, że dana pomoc daje autonomię, możliwość wyboru, a także motywację do dalszej komunikacji. Jednym z powszechniejszych narzędzi AAC jest plan dnia, czyli obrazkowy plan aktywności zarezerwowanych na dany dzień, który służyć ma nauce samodzielności w wykonywaniu danych czynności. Jest to pomoc bardzo elastyczna, ponieważ symbole, które zawiera dostosowywane są indywidualnie do dziecka. To co podkreśliły autorki to fakt, że plan dnia znacząco buduje niezależność podopiecznego,

a ponadto ułatwia podejmowanie decyzji. Innym, znaczącym aspektem jest nauka umiejętności funkcjonalnych (takich jak ubieranie się), które zdecydowanie sprzyjają normalizacji życia osób w spektrum autyzmu. Co więcej, narzędzie to pozwala użytkownikowi na samostanowienie w kierowaniu swoim życiem w wielu kwestiach (Grycman, Kaczmarek 2014). Inną istotną pomocą są tablice komunikacyjne, zawierające symbole ważne dla użytkownika w danej sytuacji. Symbole mają być łatwo dostępne dla podopiecznego, więc w przeciwieństwie do książki komunikacyjnej, tablice są mniejsze objętościowo. Tablice zmieniają się pod wpływem rozwoju dziecka, stopniowo mogą być poszerzane bądź wzbogacane o dodatkowe oznaczenia. W przestrzeni AAC wyróżniamy bardzo dużo typów tablic komunikacyjnych, zatem jesteśmy w stanie je dostosować do możliwości użytkownika (Grycman, Kaczmarek 2014). Zastosowanie tego rodzaju narzędzi sprzyja kształtowaniu decyzyjności oraz autonomii, gdyż pozwala użytkownikowi na wyrażanie własnych opinii i potrzeb w różnych obszarach życia codziennego. Jest to możliwe m.in. dzięki tworzeniu tablic tematycznych, obejmujących słownictwo odnoszące się do sytuacji nietypowych lub rzadko występujących, które zazwyczaj nie są uwzględniane w standardowych książkach komunikacyjnych czy innych pomocach stosowanych przez dziecko. W rezultacie tablice te umożliwiają posługiwanie się słownictwem precyzyjnym i adekwatnym do specyfiki danego wydarzenia. Ostatnią techniką uwzględnioną w niniejszej pracy, jest stosowanie pytań, w zależności od dziecka, otwartych bądź pytań „tak/nie. By stosować pytania „tak/nie” podopieczny wcale nie musi posługiwać się mową werbalną – może kiwać głową bądź mieć swój własny indywidualny gest oznaczający odpowiednio tak i nie. Natomiast na pytania otwarte użytkownik udziela odpowiedzi według własnych preferencji (Grycman, Kaczmarek 2014).

Dobór omówionych technik był intencjonalny, ponieważ podyktowany był chęcią oparcia się na narzędziach względnie łatwych w przygotowaniu oraz dostępnych finansowo, w tym takich całkiem darmowych (jak pytania), czy nisko kosztowych. Działanie to miało na celu zakwestionowanie przekonania, zgodnie z którym komunikacja wspomagająca i alternatywna jest rozwiązaniem opartym na kosztownych oprogramowaniach. Choć współczesne rozwiązania technologiczne umożliwiają tworzenie zaawansowanych programów wspomagających komunikację, takich jak MÓWik, należy podkreślić, że zapewnienie podopiecznym możliwości samostanowienia nie wymaga ponoszenia wysokich kosztów ani dostępu do specjalistycznych, trudno osiągalnych zasobów. Jest to natomiast element kluczowy w procesie dążenia do normalizacji życia osób w spektrum autyzmu.

OTOCZENI WYSOKĄ TECHNOLOGIĄ

Mimo, że do zbudowania komunikacji funkcjonalnej, czyli takiej w której użytkownik wykazuje inicjatywę i komunikaty kieruje do osoby (Szumiło-Jackowska, 2021), użyć możemy narzędzi darmowych lub względnie tanich, to i tak należy wspomnieć o możliwościach jakie obecnie są dostępne dzięki wysokim technologiom. W roku 2011 pojawił się w Polsce MÓWik. Obecnie jest to jedna z powszechniejszych aplikacji używanych przez dzieci i młodzież w spektrum autyzmu. MÓWik łączy w sobie przekazy zarówno słowne, pisemne, ale i symboliczne, wspiera on zatem Komunikację Totalną. Co więcej, jest to narzędzie łatwe w obsłudze i z ogromnymi możliwościami dostosowania go do dziecka (Madej-Cetnarowska, 2025). Inną istotną aplikacją jest Grid – np. Grid 3. Jest to program, który łączy mowę i tekst, ale całkowitym nowatorstwem jest opcja sterowania wzrokiem. Narzędzie to pozwala nawet na kontrolę telewizora czy światła. Grid posiada system, który dzięki zastosowaniu sztucznej

inteligencji automatycznie dostosowuje formy gramatyczne (Madej-Cetnarowska, 2025). Dr Madej-Cetnarowska wspomina także o Tobii Dynavox – systemie dostosowanym nawet do osób nisko funkcjonujących. Dodatkowo, istnienie tej pomocy obala kolejne błędne przekonanie, które głosi, że AAC jest tylko dla dzieci w spektrum autyzmu, które są wysoko funkcjonujące. System ten posiada wbudowaną technologię, która umożliwia śledzenie wzroku. Wystarczy spojrzenie użytkownika, aby syntezytor mowy uaktywnił symbol. Co ciekawe, stale trwają prace nad wykorzystaniem sztucznej inteligencji do odczytywania intencji użytkownika. Badania koncentrują się na rozróżnianiu sytuacji, w których osoba faktycznie chce się zaangażować czy nawiązać interakcję, od tych, w których po prostu przegląda zawartość ekranu (Madej-Cetnarowska, 2025). Należy podkreślić, że rozwiązania oparte na AI, tak jak inne systemy AAC, przyczyniają się do wzrostu samodzielności osób w spektrum autyzmu, ale także wspierają rozwój umiejętności komunikacyjnych. Jednak dr Madej-Cetnarowska zwraca uwagę na bardzo ważny problem, mianowicie na zagrożenia płynące z rozwiązań związanych z AI. Pojawia się tutaj ryzyko nadmiernego wspierania procesów poznawczych, a to z kolei może prowadzić do osłabienia decyzyjności, zmniejszenia inicjatywy poznawczej czy uproszczenia procesów myślowych. Co więcej, zbyt intensywne wykorzystywanie AI w ramach AAC, może przyczyniać się do zakłóceń w rozwoju społecznym. Jest to związane z wytwarzaniem intensywnych bodźców dźwiękowych i wizualnych, a także z szybkim tempem syntezy mowy, co wpływa na koncentrację, a także może doprowadzić do przeciążeń sensorycznych. Dylematem mocno etycznym, jest zdecydowanie czy wszystkie osoby w spektrum autyzmu są na tyle samodzielne by dysponować swoimi danymi wrażliwymi, a jak wiadomo, dane te w świecie sztucznej inteligencji mogą zostać łatwo nadużyte. Kwestia ta jest mocno sporna i musi zostać rozpatrzona indywidualnie, z uwzględnieniem umiejętności dziecka (Madej-Cetnarowska, 2025). AI może także przyczynić się do ograniczenia więzi z drugim człowiekiem, a jak już wspomniano, relacje interpersonalne u tych osób są wystarczająco zaburzonym obszarem. Srijani Sarkar (2025) również dostrzega ogromny potencjał sztucznej inteligencji, ale zwraca uwagę także na ograniczenia. Choć AI usprawnia komunikację, edukację, a nawet regulację emocji, to nie jest w stanie brać pod uwagę aspektów kulturowych i kontekstowych. Dodatkowo, z jej badania wynika, że rodzice i opiekunowie bardzo często zwracają uwagę na naruszenia prywatności i sposób przechowywania danych wrażliwych. Inną problematyczną kwestią jest fakt, że modele AI opierają się na określonych bazach danych, a co za tym idzie często na stereotypach, przekonaniach i uprzedzeniach samych twórców. W praktyce narzędzia zbudowane na sztucznej inteligencji zwykle tworzone są dla osób neurotypowych i mogą nieprawidłowo odczytywać zachowania i komunikaty osób z niepełnosprawnościami (Sobocho, Patyk-Rybka, 2025). Nie jest więc możliwe wyczerpujące przedstawienie wszystkich rozwiązań, zarówno nisko-, jak i wysokotechnologicznych, ani pełne omówienie wszelkich konsekwencji wynikających z ich zastosowania. To ponownie podkreśla złożoność tematu oraz kompleksowość z jaką trzeba podejść do podopiecznego, aby udzielić mu realnego wsparcia. Integracja sztucznej inteligencji z systemami komunikacji wspomagającej i alternatywnej otwiera nowe możliwości w zakresie wspierania komunikacji, samodzielności oraz uczestnictwa społecznego osób w spektrum autyzmu, które mają złożone potrzeby komunikacyjne. Rozwiązania oparte na AI mogą trafniej rozpoznawać intencje użytkownika, a także są w stanie personalizować przekaz, dostosowując go do podopiecznego. Należy jednak stale pamiętać, że wdrażanie sztucznej inteligencji w systemach AAC wymaga szczególnej rozważliwości i odpowiedzialnego podejścia, aby uniknąć wspomnianych wyżej zagrożeń. Zasadne wydaje się zapoznavanie z rozwiązaniami bazującymi na sztucznej

inteligencji, która stopniowo staje się elementem codziennego funkcjonowania współczesnego społeczeństwa. W kontekście normalizacji życia osób w spektrum autyzmu istotne jest bowiem tworzenie warunków sprzyjających ich rozwojowi w środowisku możliwie najbardziej naturalnym i odpowiadającym realiom współczesnego świata. I choć obecnie zainteresowanie tą tematyką wzrasta, to wciąż brakuje badań i prac dotyczących wpływu sztucznej inteligencji na tworzenie systemów wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Obawy dotyczące etyki i prywatności, a także skuteczność i ograniczenia to obszary, które wymagają dalszych rozważań i analiz. Co więcej, szybki rozwój AI doprowadza do tego, że badania nad danym systemem mogą z czasem okazywać się nieaktualne (Sarkar, 2025).

PODSUMOWANIE

AAC staje się coraz powszechniejszą dziedziną w Polsce i znaleźć już można wiele badań i rozważań w tym obrębie. Wszelkie własne doświadczenia logopedów czy terapeutów wskazują, że oprócz wywoływania mowy werbalnej, komunikacja wspomagająca i alternatywna posiada szereg innych korzyści, które również są istotne w procesie komunikowania się z otoczeniem i włączania jednostki do społeczeństwa. AAC to także dziedzina bardzo elastyczna, która w procesie usprawniania powinna bazować na potencjale dziecka, a nie na jego deficytach (Kaczmarek, Wojciechowska, 2015). Pomimo rosnącej dostępności wiedzy na temat AAC, w przestrzeni społecznej czasem nadal funkcjonują stereotypy i krzywdzące stwierdzenia dotyczące tej formy wsparcia. Rozważenie komunikacji wspomagającej i alternatywnej w perspektywie normalizacji życia osób w spektrum autyzmu pozwala dostrzec szerszy problem marginalizowania potrzeb, opinii oraz emocji osób niemówiących lub posługujących się mową w ograniczony sposób. Osobom w spektrum autyzmu ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi nierzadko przypisuje się brak motywacji bądź w ogóle chęci do porozumiewania się. Konsekwencją takich założeń bywa nie tylko niewystarczające zaspokojenie podstawowych potrzeb, lecz także pomijanie potrzeb wyższego rzędu, takich jak potrzeba akceptacji, sprawstwa czy samostanowienia. W tym ujęciu AAC wykracza poza ramy oddziaływań terapeutycznych, stając się narzędziem realizacji prawa człowieka do komunikacji. Zapewnienie osobie w spektrum autyzmu dostępu do skutecznych środków porozumiewania się sprzyja nie tylko rozwojowi kompetencji językowych, ale także wzmacnia podmiotowość i autonomię jednostki. Umożliwia budowanie relacji opartych na szacunku i zrozumieniu, a zaniechanie takiego wsparcia może wiązać się z trudnościami emocjonalnymi i behawioralnymi, które wynikać będą z braku możliwości ekspresji potrzeb. AAC staje się także narzędziem, które przeciwdziała wykluczeniu społecznemu oraz marginalizacji osób w spektrum autyzmu ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi. W związku z powyższym konieczne jest dalsze systemowe rozwijanie i upowszechnianie praktyk AAC, zarówno w obszarze terapii, jak i edukacji przestrzeni społecznej.

BIBLIOGRAFIA

Brignell, A., Chenausky, K. V., Song, H., Zhu, J., Suo, C., Morgan, A. T. (2018). Communication interventions for autism spectrum disorder in minimally verbal children. *The Cochrane database of systematic reviews*, 11(11), CD012324. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD012324.pub2>

- Cieszyńska, J., Korendo, M. (2013). *Wczesna interwencja terapeutyczna. Stymulacja rozwoju dziecka od noworodka do 6 roku życia*. Kraków: Wydawnictwo Edukacyjne.
- Dawidek, E. (2019). Komunikacja alternatywna i wspomagająca AAC w terapii niemówiących dzieci z autyzmem – zastosowanie programu Mówik. *Biuletyn Logopedyczny*, 33, 169–193.
- Doroba, M. (2010). Normalizacja, integracja i inkluzja społeczna w życiu osób niepełnosprawnych możliwości i ograniczenia. Część 1. Edukacja. *Szkoła Specjalna* 1(252), 5-18.
- Grycman, M., Kaczmarek, B. B. (2014). *Podręczny słownik terminów AAC (komunikacji wspomagającej i alternatywnej)*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Kaczmarek, B.B., Wojciechowska, A. (2015). *Autyzm i AAC. Alternatywne i wspomagające sposoby porozumiewania się w edukacji osób z autyzmem*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Madej-Cetnarowska, M. (2025). Od symboli do AI – rozwój technologii wspomagających komunikację osób w spektrum autyzmu. W: E. Sobocha, A. Patyk-Rybka (red.), *Sztuczna inteligencja w edukacji i terapii osób w spektrum autyzmu. Spektrum różnic i wyjątkowości. Praktyka terapeutyczna i edukacyjna: AI w działaniu. Tom II* (s. 39-61). Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Michalik, M. (2020). Lingwistyczne podstawy terapii logopedycznej osób niemownych i niemówiących. *Logopedia*, 47(1), 287-297. <https://doi.org/10.24335/Y9PQ-QY33>
- Pisula, E. (2010). *Autyzm. Przyczyny, symptomy, terapia*. Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Rostowska, T., Rostowski, J. (2014). Rola systemów lustrzanych neuronów w rozwoju języka i komunikacji interpersonalnej. *Psychologia Rozwojowa*, 19(2), 49-65. <https://doi.org/10.4467/20843879PR.14.011.2289>
- Sarkar, S. (2025). AI and Neurodiversity: Supporting Individuals with Autism, ADHD and Other Cognitive Differences. *International Journal for Multidisciplinary Research*, 7(2), 1-12.
- Sobocha, E., Patyk-Rybka, A. (2025). *Neuroróżnorodność w praktyce – strategie wsparcia i edukacji dla osób ze złożonymi trudnościami rozwojowymi*. W: E. Sobocha, A. Patyk-Rybka (red.), *Sztuczna inteligencja w edukacji i terapii osób w spektrum autyzmu. Spektrum różnic i wyjątkowości. Praktyka terapeutyczna i edukacyjna: AI w działaniu. Tom II* (s. 19-38). Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Szumiło-Jackowska, J. (2021). Funkcjonalna edukacja i funkcjonalna komunikacja w terapii dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. W: I. Ramik-Mażewska (red.), *Pedagogika specjalna – poszukiwania* (s. 83-95). Wydawnictwo Rys.
- Zajac, E. (2024). Wykorzystanie MÓWika do rozwoju komunikacji werbalnej i niewerbalnej – badania własne. *Logopedia*, 53, 291–302. <https://doi.org/10.24335/7a54-yb64>

NETOGRAFIA

- Grycman, M., Krempła K. (2024). *Od wspomagania mowy do komunikacji werbalnej – pogłębianie relacji z partnerem komunikacyjnym*. Pobrano dnia 3 stycznia 2026 roku z <https://forumlogopedy.pl/artykul/od-wspomagania-mowy-do-komunikacji-verbalnej-poglabianie-relacji-z-partnerem-komunikacyjnym>
- Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN (def. sprawstwo). Pobrano dnia 8 stycznia 2026 roku z <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/sprawstwo;5500118>

ABSTRACT

The main purpose of presented article is to consider the role that augmentative and alternative communication plays in order to support everyday functioning of people with ASD and struggling with complex communication needs. Special attention was paid to the role that augmentative and alternative communication contributes to speech development and other essential skills associated with verbal or non-verbal communication as it comes to coexisting in society. Self-determination and decision making skills are detrimental factors that are prompting the social inclusion of people with disabilities, therefore, the article analyzes how AAC tools can support the autonomy of a user. Unique selection of AAC systems was discussed along with the role of modern technologies in increasing the accessibility and effectiveness of communication support in the daily functioning of individuals on the autism spectrum. The article also aims to provide a critical analysis and demystification of beliefs and stereotypes that continue to surround augmentative and alternative communication. At present, many parents have concerns about introducing AAC, and the presence of these doubts highlights the importance of discussing this issue in scientific discourse.

Keywords: communication, autism spectrum disorder, AAC, self-determination, disability

zgłoszone: 18.01.2026; zaakceptowane: 27.02.2026; opublikowane: 20.08.2026